

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ МУЗИКИ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Валентин Молодиченко, Марина Білецька

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

Сучасні дослідники різних наукових галузей працюють над проблемою формування ціннісних орієнтацій молоді. Потреба в особистості, чий життєві стратегії та ціннісні орієнтири націлені на реалізацію принципів толерантності й гуманізму, на збереження національних духовних цінностей, на сьогодні є актуальною. У зв'язку з цим, освіта має виконувати свою культурно-історичну місію – виховувати особистість, яка буде спрямовувати свою діяльність на прогресивний розвиток суспільства, його духовно-естетичне вдосконалення. Звернення до духовних надбань нації, серед яких і українська духовна музика, тісно пов'язано з проблемою формування в підлітків ціннісних орієнтацій. У статті розкрито особливості формування ціннісних орієнтацій у старших підлітків, визначено вплив української духовної музики на цей процес.

Ключові слова:

українська духовна музика; старші підлітки; ціннісні орієнтації; християнська етика; морально-духовне виховання.

Аннотация:

Молодиченко Валентин, Белецкая Марина. Влияние украинской духовной музыки на процесс формирования ценностных ориентаций старших подростков.

Современные исследователи различных научных областей работают над проблемой формирования ценностных ориентаций молодежи. Потребность в личности, чьи жизненные стратегии и ценностные ориентиры нацелены на реализацию принципов толерантности и гуманизма, сохранение национальных духовных ценностей, сегодня становится актуальной. В связи с этим, образование должно выполнять свою культурно-историческую миссию – воспитывать личность, которая будет направлять свою деятельность на прогрессивное развитие общества, его духовно-эстетическое совершенствование. Обращение к духовным ценностям нации, среди которых и украинская духовная музыка, тесно сопрягается с проблемой формирования у подростков ценностных ориентаций. В статье раскрыты особенности формирования ценностных ориентаций у старших подростков, определено влияние украинской духовной музыки на этот процесс.

Ключевые слова:

украинская духовная музыка; старшие подростки; ценностные ориентации; христианская этика; морально-духовное воспитание.

Resume:

Molodychenko Valentyn, Bilets'ka Maryna. Influence of Ukrainian spiritual music on the process of senior teens' value orientations formation.

Modern researchers in various scientific fields are working on the problem concerning formation of youth's value orientations. The need of the individual whose life strategies and value orientations are aimed at implementation of tolerance and humanism principles, preservation of national spiritual values becomes urgent nowadays. In this regard, education should fulfill its cultural and historic mission – to educate a person who will guide his activities towards the progressive development of society, its spiritual and aesthetic development. Appeal to the spiritual heritage of the nation, among which there is the Ukrainian Sacred Music, is closely linked to the problem of forming teenagers' value orientations. The article reveals the peculiarities of forming senior teens' value orientations; the influence of Ukrainian spiritual music on this process is defined.

Key words:

Ukrainian spiritual music; senior teens; value orientations; Christian ethics; moral and spiritual education.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження в галузі історії проблеми формування ціннісних орієнтацій засобами музичного мистецтва, основним суб'єктом якої з давніх часів і до початку так званого «естетичного» періоду розвитку музичного мистецтва була духовна музика, дали змогу з'ясувати специфічні риси способу морально-ціннісного ставлення до духовної музики. Специфіка полягає в тому, що основним методом організації такої музичної діяльності повинно бути життєво-практичне спрямування цього виду музичної практики. Питання моральності в процесі формування ціннісних орієнтацій під час спілкування з духовною музикою передбачає активізацію духовних потреб особистості. Основою для формування духовних потреб є виховання здатності спрямовувати бажання й збуджені ними душевні сили на виконання завдань, що виходять за межі особистого блага, завдяки виявленню справжніх причин і мети людського існування.

З давніх-давен музика на фоні емоційного впливу, окрім прикладної та естетичної функцій, була потужним засобом виховання людини. Ще в IV ст. до н. е. Платон висловив думку, що

вплив музики на психіку й виховання може бути позитивним або негативним залежно від того, якими ідеями й почуттями вона пройнята. Тому філософ радив застосовувати до музичних творів сувору цензуру й тільки після цього дозволяти їх масове використання. Платон писав: «...музичне мистецтво володіє найбільш потужним виховним засобом, оскільки ритм і гармонія найбільше проникають у глибину душі й найдужче захоплюють її, надаючи їй благочинності й роблячи її благочинною, якщо виховання здійснюється правильно; якщо ж ні, то виходить протилежне» [2, с. 156–157]. Цю ж думку розвинув Аристотель: «Чи не повинна музика, окрім того, що дає звичайну насолоду, слугувати й більш високій меті, зокрема спрямовувати свою дію на людську етику й психіку? Це було б очевидним, якщо було б доведено, що музика чинить своєрідний вплив на наші моральні якості. А що так буває насправді доводять, поміж іншого, пісні Олімпу, які наповнюють наші душі ентузіазмом, а ентузіазм є афектом етичного порядку в нашій психіці» [2, с. 111–112]. Як переконуємося, протягом усієї історії людства проблема впливу

музики на духовний світ людини привертала увагу філософів, психологів, педагогів тощо.

Вивчати сутність людини, її проблеми й досвід у пізнанні й удосконалюванні себе самої й світу, розкрити її становище в історії й у Всесвіті – такі основні завдання виконує духовне музичне мистецтво. Сьогодні особливу увагу слід звернути на роль мистецтва у формуванні ціннісних орієнтацій молоді особистості й скористатися духовною музикою, яка повинна стати надійним чинником впливу на морально-духовне виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема педагогічного втручання в ціннісне орієнтування старших підлітків, від способу розв'язання якої залежить рівень культури сучасного й майбутнього суспільств, є наріжним каменем будь-якої теорії виховання. Багато видатних українських педагогів і музикантів, зокрема Д. Антонович, О. Гнатюк, О. Кошиць, І. Крип'якевич, Б. Ланчин, М. Семчишин, О. Цалай-Якименко, Ю. Ясиновський та ін., наголошували на необхідності відродження українських традицій і введення духовної музики в навчальний процес.

Аналіз останніх досліджень з питань формування духовності свідчить про значний інтерес до цієї проблеми з боку закордонних учених. Суттєвим внеском сучасної психології в розробку проблем духовності є дослідження Е. Фромма й А. Маслоу.

Як твердить Е. Фромм, «сучасна епоха переживає соціальну й духовну кризу, світ втрачає ціннісні орієнтації» [9, с. 142]. Утилітарні цінності стають вагомішими за цінності духовні й моральні. Звідси – низький рівень духовної культури людей.

Натомість А. Маслоу вивчав духовно повноцінну, «найповніше олюднену особистість» [5]. Духовна особистість – це та, яка керується насамперед такими цінностями, як істина, добро, краса, справедливість, досконалість, простота. Це дає їй можливість реалізувати себе, відчувати цілком і повністю людиною [4, с. 156]. Саме емоційна насиченість визначає високу духовність людини як найвитонченішу, найпрекраснішу частку мікрокосмосу.

Про багатогранність духовності та її зв'язок зі світобаченням, картиною світу й релігійністю твердять українські філософи. У загальному розумінні духовність розглядають як діалектичний синтез світоглядної, теологічної, естетичної й моральної культури, що реалізується в процесі практичної життєдіяльності як особистості, так і суспільства загалом. Постійна трансформація духовності, як зазначає Ю. Білодід, «є причиною того, що ця сторона людської сутності завжди формує свій специфічний відгук на нові ситуації суспільного

життя. На кожному повороті людської історії й особистого життя духовність розкривається новими гранями, які могли «спати» тисячоліттями, але в нових ситуаціях «просинаються» й розпочинають важку працю особистості щодо поєднання минулого з сучасним, сучасного з майбутнім, людини з соціумом, соціуму з природою» [3].

Глибинну сутність духовної музики можна досягнути лише за умови вивчення канонічних церковних текстів. Осягнення духовної музики неможливо без слова. В. Сухомлинський мав рацію, коли говорив, що «сенсом нашого життя є щастя людського спілкування. Не в тому щастя, щоб відсторонитися від людей, а в тому, щоб вищою нашою потребою... була потреба в людині» [8, с. 47].

Невичерпним джерелом для виховання духовно й морально освіченої людини є властивий кожному народові виховний ідеал. Український народ завжди був носієм високих моральних і культурних традицій. Ще за часів Богдана Хмельницького арабський церковний діяч, мандрівник і письменник П. Алепський, відвідавши Україну, захоплено відгукувався про українців. Зауважував також їхню побожність, захоплювався чудовим українським співом, особливо церковним. П. Алепський виділяє характерну українську рису, своєрідний духовний аристократизм: високі внутрішні чесноти, поєднані з зовнішньою простотою [1, с. 19–23].

Цілеспрямоване використання духовної музики на практиці доводить, що це змінює ставлення людини як особистості до життя, веде до «відновлення духу й очищення серця», до розуміння своїх потенційних можливостей. Отже, з погляду зміцнення морально-ціннісного здоров'я молодого покоління слід пам'ятати про особливе значення духовної музики, християнських обрядів і традицій. Передусім йдеться про великий педагогічний вплив християнського виховного ідеалу. Духовна музика – це своєрідна терапія для психологічного стану людини, яка дає відчуття гармонії і чистоти.

Формулювання цілей статті. Проблема формування морально-ціннісного ставлення до духовної музики за радянських часів не порушувалася, унаслідок чого зв'язок з традиціями такого виховання якщо й не перервався зовсім, то багато в чому викривився. Наявність же такого феномену як духовна музика серед засобів морального виховання у світлі завдань розвитку сучасного суспільства й проблем виховання, що постали сьогодні, вимагає спеціальних досліджень, пов'язаних зі специфікою цього виду культурної діяльності. Особливо важливим фактором є

безумовна моральна спрямованість, що ґрунтується на самій сутності цього феномену й моральних заповідях християнської етики. Тому мета статті передбачає розкриття особливостей формування ціннісних орієнтацій у старших підлітків, визначення впливу української духовної музики на цей процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж століть православна духовна музика була й залишається важливим чинником виховання молоді. Вона посіла важливе місце в педагогічному процесі початкових закладів освіти (церковнопарафіяльних школах), у середніх навчальних закладах (гімназіях, учительських семінаріях, народних та єпархіальних училищах), впливала на формування морально-етичних почуттів молоді в позашкільній діяльності. Приблизно від кінця XIX століття розпочалося науково-теоретичне усвідомлення процесу виховання молоді засобами православної духовної музики. Представники естетичної думки, регенти-практики твердили, що хоровий церковний спів як провідна форма духовної музики в Україні став справжньою школою естетичного, морального й громадянського виховання всіх соціальних верств населення.

Сьогодні духовна музика здебільшого перетворилася на ще один суб'єкт музичної діяльності, націлений на збудження емоцій і відчуттів, замість того, щоб виконувати своє основне призначення – вгамовувати пристрасті, встановлювати душевний спокій і душевну рівновагу. Необхідність віднайдення шляхів виправлення такого становища зумовила потребу детального аналізу сутнісних складників феномену духовної музики для виявлення комплексу засобів, що дадуть змогу духовній музиці посісти належне їй місце в системі суспільно-культурних відносин сучасності.

Зауважимо, що молоді, особливо підліткового та юнацького віку, сьогодні притаманна «своя» музична культура, або субкультура, яка відображає її специфічні життєві запити, інтереси й цінності. Молодіжна субкультура є складником культури суспільства й може бути пояснена тільки в зв'язку з нею. Сьогодні з'явився новий тип підлітка – критично орієнтований, з політизованою свідомістю й симпатією до радикалізму. Такий підліток розуміє, що дитячі й молодіжні проблеми породжені не дітьми й молоддю, а суспільством дорослих. Якщо жорстокість поширена в суспільстві, то вона пускає коріння й у душах підлітків, виявляючись стихійно в поведінці. Через те, що рівень духовного розвитку в підлітка набагато нижчий за рівень фізичного, вони не можуть зрозуміти справжнє соціальне значення своїх дій. Доброта, честь, совість,

співчуття, любов та інші людські чесноти не можуть бути прищеплені тільки через навчання й освіту, бо це – набутки духовної практики. Підлітка потрібно насамперед навчити заглиблюватися в себе, здійснювати самоаналіз тощо. Відомо, що це процес поступовий, розгорнутий у часі, який вимагає певних зусиль. Соціальний статус підлітків поки що мало чим відрізняється від статусу дитини, і навчання є основною формою їх соціальної діяльності.

Виховання молоді засобами духовної музики – це передовсім фундамент для формування позитивного морально-психологічного стану. Питання виховання людини, особистості як духовної цінності завжди були в центрі уваги педагогів. Відмінність людини від усіх інших живих істот полягає в наявності здібностей, здатності до творчості, до моральних та естетичних переживань. Саме емоційна насиченість визначає високу духовність людини як найвитонченішу, найпрекраснішу частку мікрокосмосу. Духовна особистість – це людина, яка має багатий внутрішній світ, живе «ідеальними» інтересами, активно вступає в пізнавальні, естетичні, моральні стосунки, що проявляються в суспільній діяльності. Педагогічні й психологічні наукові дослідження доводять, що гармонійне виховання молоді людини формується через естетичне світосприймання. Особливо важливим у цьому процесі є вироблення здорового художнього смаку й розуміння свого національного мистецтва. Серед видів мистецтва молодь надає перевагу музиці. Якщо малярство, скульптура й література діють на почуття через інтелект, то музика діє безпосередньо на емоційну сферу, часто не пробуджуючи якихось думок чи уявлень. Слухаючи її, велика група людей зазнає спільного переживання. У цьому велика виховна й об'єднуюча роль музики [8].

Мистецтво української духовної музики створює неповторну атмосферу особливої краси й залучає молодь до сфери високих моральних ідеалів. Так відбувається цілеспрямований вплив на свідомість і духовний стан. Музика виражає особистісну емоцію без будь-яких пояснень – легко й природно. Без духовної музики не може жити дух людини. Слухаючи духовну музику, ми не тільки отримуємо естетичну насолоду від прекрасного виконання, а й зміцнюємося морально.

У нашому теоретичному дослідженні ми спробували з'ясувати, як саме відбувається процес впливу духовної музики на формування ціннісних орієнтацій старших підлітків. Цей процес можна умовно поділити на чотири етапи:

1-й етап: чуттєве сприйняття об'єкта. Відбувається проста фіксація у свідомості

особистості зовнішньої структури за формальними моментами (форма, величина, кольори, звучання). Сприйняття об'єкта завжди зумовлює необхідність отримання певної інформації про нього і його оточення.

2-й етап: отримання необхідних знань про об'єкт і його цінність шляхом ознайомлення з додатковою інформацією. Від змісту отриманої інформації залежить формування емоційно-чуттєвого ставлення до певного об'єкта й побудова шкали вірців. Зрозуміло, що формування емоційно-чуттєвого ставлення до того чи іншого твору залежить також і від індивідуальних особливостей психіки людини, яка сприймає інформацію: від рівня розвитку уяви; сприйнятливості особистості. Крім того, інформація повинна мати чіткий зміст, адже від її правильності й точності буде залежати подальше адекватне чи неадекватне сприйняття й оцінювання здобутих знань.

3-й етап: формування шкали вірців, яка свідчить про готовність суб'єкта до морально-етичної та естетичної оцінки об'єкта, що обов'язково має чуттєве забарвлення.

4-й етап: зіставлення отриманої інформації, що підлягає оцінці, зі шкалою еталонів.

Таким чином, відбувається процес безпосереднього впливу духовної музики на формування емоційно-чуттєвої сфери особистості старших підлітків. Він допомагає закріпленню у свідомості молодого покоління основних морально-етичних ідеалів і ціннісних орієнтацій.

З огляду на це, духовна музика виконує ряд морально-виховних функцій, серед яких найбільш важливими є:

- світоглядна функція – формує зміст, норми й цінності в морально-етичній практиці, яка, зі свого боку «транслює» це на особистість;

- функція традиції – передає духовний спадок новим поколінням, ураховує досвід попередніх поколінь, традиції, а також адаптує та інтерпретує їх відповідно до нових суспільних умов; зберігає духовний досвід за допомогою мистецьких засобів;

- цілеспрямовувальна функція – за допомогою ціннісних і змістовних компонентів визначає цілі й перспективи виховної діяльності;

- активізувальна функція – стимулює душевні сили особистості, її волю, енергію;

- компенсаторна функція – відволікає від проблем будь-якого гатунку, надає своєрідну емоційну розрядку; робить можливим створення своєрідної реальності, що дає змогу відволіктися від повсякденних проблем і знижує психологічну напругу.

Отже, духовна музика покликана втілити у своїх творах ціннісні, морально-етичні

орієнтири, сформувати емоційно-чуттєве значення для особистості за допомогою ідейно-емоційного змісту.

Українська духовно-музична література, за деякими винятками, відокремилася від «свого стовбура», тобто від Богослужіння. Відмінність духовної музики від форм світської музики надала їй ту своєрідність, ту характерність і колоритність, які значною мірою впливають на душу людини.

Практичний висновок, що є ключовим у розумінні впливу української духовної музики на формування ціннісних орієнтацій особистості, сформулював Г. Ниський: «Музика є нічим іншим, як заклик до більш високого способу життя, що наставляє тих, хто відданий добродійності, не допускає у своїх діях нічого немелодійного, неспівзвучного, не натягує струн дужче, ніж необхідно, щоб вони не розірвалися від зайвої напруги, а також і не послаблює їх у безмірних задоволеннях: адже якщо душа розслаблена подібними станами, вона стає глухою й втрачає милозвучність. Загалом музика змушує натягувати й відпускати струни в потрібний час, наглядаючи за тим, щоб наш спосіб життя неухильно зберігав правильну мелодію і ритм, уникаючи як надмірної розбещеності, так і надмірної напруги» [6, с. 130].

Висновки. Отже, українська духовна музика є одним із засобів виховання емоційного, інтелектуального, творчого потенціалу людини, що впливає на морально-етичний стан, прищеплює смак, учить критично мислити й сприймати твори. Вона також є дієвим і ефективним засобом, що дає можливість сучасним молодим поколінням доторкнутися до багатовікової історії духовної культури, пізнати її витoki й виховує почуття гордості за свою країну, народ, культуру.

Вплив української духовної музики на свідомість особистості зумовлений її психологічними особливостями, естетичними здібностями, переживаннями та емоціями в процесі сприйняття музики. Доведено, що сприйняття є тим основоположним фактором, який дає змогу керувати процесом впливу мистецтва на особистість, і незамінним чинником процесу гармонізації людини з навколишнім світом.

В умовах духовної кризи, що охопила сучасний світ, не всі світські музичні твори виховують молодь і є етично повноцінними. Багато з них негативно впливають на почуття, після їх прослуховування нерідко залишається порожнеча, пригніченість, навіть агресивність, що останнім часом спостерігається в молоді після ознайомлення з музичними творами невисокого гатунку, тому зростає інтерес до духовного музичного мистецтва, яке починає

усвідомлюватися як невіддільний складник виховання молоді.

У процесі дослідження встановлено, що українська духовна музика – це специфічний феномен загальної музичної культури, з її особливим способом світорозуміння й сприйняття, що зумовлює необхідність створення відповідної традиції, системи принципів належного ставлення до означеного феномену.

Визначено, що українська духовна музика характеризується безумовною конкретною морально-етичною спрямованістю, що ґрунтується на самій сутності цього феномену й на загальнолюдських моральних заповідях.

Виявлено ряд функцій духовної музики, серед яких найбільш важливими є: світоглядна, функція традиції, цілеспрямовувальна, активізувальна, компенсаторна.

З'ясовано, що вплив української духовної музики на свідомість старших підлітків зумовлений їх психологічними особливостями, естетичними здібностями, переживаннями та емоціями в процесі сприймання музики.

У ході наукового аналізу процесу виховання молоді, зокрема старших підлітків, засобами української духовної музики було визначено роль мистецтва у формуванні молоді особистості, яка полягає в тому, що виховання молоді людини відбувається через естетичне світосприйняття. Особливо важливим у цьому процесі є вироблення здорового художнього смаку й розуміння свого національного мистецтва. Тому використання саме української духовної музики є надійним чинником формування ціннісних орієнтацій у старших підлітків.

Список використаних джерел

1. Алеппский П. Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века / П. Алеппский. – М. : Унив. тип., 1897. – 174 с.
2. Античная музыкальная эстетика. – М. : Музгиз, 1960. – 304 с.
3. Білодід Ю. М. Духовність: сутність, структура, функції / Ю. М. Білодід. – Житомир : Редакційно-видавничий відділ ІСТ, 2003. – 192 с.
4. Лазарев М. О. Основи педагогічної творчості / М. О. Лазарев. – Суми : Мрія ЛТД, 1995. – 212 с.
5. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М. : Рефл-бук, 1997. – 304 с.
6. Михайлова Л. М. Принципи організації та функціонування естетично-ціннісного навчально-виховного середовища ЗНЗ / Л. М. Михайлова // «Освіта і наука в Україні»: матеріали Всеукр. наук. конференції, 21-22 червня 2013 р. / [Наук. ред. О. Ю. Висоцький]. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. – Ч. I. – 256 с.
7. Молодиченко В. Ціннісний контекст духовного світу сучасної студентської молоді / В. Молодиченко // Мультиверсум. Філософський альманах: зб. наук. праць. – 2009. – Випуск 80. – С. 207–217.
8. Ростовський О. Я. Педагогічні проблеми оволодіння новою програмою з музики / О. Я. Ростовський // Початкова школа. – 1990. – № 8. – С. 4.
9. Фромм Э. Человек для себя: иметь или быть / Э. Фромм. – Минск : ТПЦ «Полифакт», 1992. – 442 с.

Рецензент: Приходько М.І. – д.пед.н., професор

Відомості про авторів:

Молодиченко Валентин Вікторович
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Білецька Марина Валентинівна
violinchik@yandex.ua
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1604>

Матеріал надійшов до редакції 04. 09. 2016 р.
Прийнято до друку 04. 10. 2016 р.

References

1. Aleppskiy, P. (1897). *The Journey of Antioch Patriarch Macarius to Russia in the middle of the XVII century*. Moscow : Univ. tip. [in Russian]
2. *Antique musical aesthetics* (1960). Moscow : Muzgiz. [in Russian]
3. Bilodid, Yu. M. (2003). *Spirituality: nature, structure, functions*. Zhytomyr: Publishing department IPST. [in Ukrainian]
4. Lazarev, M. O. (1995). *Fundamentals of pedagogical creativity*. Sumy : Mriia LTD. [in Ukrainian]
5. Maslow, A. (1997). *Psychology of Being*. Moscow : Refl-b. [in Russian]
6. Mykhailova, L. M. (2013). Principles of organization and functioning of aesthetic and value educational environment of general educational institutions. "Education and Science in Ukraine" : *Proceedings of All-Ukrainian Scientific Conference, 21–22 June 2013. Part I*. Dnipropetrovsk : Royal Print. [in Ukrainian]
7. Molodychenko, V. (2009). Value context of modern students youth's spiritual world. *Multiversum. Philosophical Almanac: coll. of scientific works*. Issue 80, 207–217. [in Ukrainian]
8. Rostovskyi, O. Ya. (1990). Pedagogical problems of mastering the new program of music. *Pochatkova shkola*, 8, 4. [in Ukrainian]
9. Fromm, E. (1992). *Man for himself: to have or to be*. Minsk : TFC "Polifakt". [in Russian]

Information about the authors:
Molodychenko Valentyn Viktorovych
Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Bilets'ka Maryna Valentynivna
violinchik@yandex.ua
Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1604>

Received at the editorial office 04. 09. 2016.
Accepted for publishing 04.10.2016.